

Якість вищої освіти: від минулого до сучасного

*Jakość to sposób myślenia, który powoduje,
że stosuje się i bez przerwy poszukuje
najlepszych rozwiązań.*

Edward Deming

Quality of Higher Education: from the Past until Now

The article deals with concept of “quality of education” in its historical aspect, such a basic concept as “quality” is outlined and main approaches to interpreting this concept are highlighted. It is noted that quality of education reflects the development of the system of education and society of a certain period and changes within some time according to the demands of the society, individual and state. Key characteristics of higher education are emphasized and indicators of its quality are defined. Ensuring quality of education is a multifaceted task on the way of integration of the Ukrainian system of education into the European educational space.

Keywords: quality, quality of education, quality of higher education, indicators of quality

За сучасних умов глобалізації, інтеграції соціальних, економічних, культурних процесів, що відбуваються у світових суспільствах, освіта стає важливим фактором, який забезпечує економічний розвиток кожної країни, певним чином обумовлюючи майбутнє європейського та світового співтовариства, яке по-новому сприймає значення місця та ролі освіти як інструмента стійкого розвитку людського добробуту. Відповідно до щорічного звіту ООН конкурентоспроможність країн світу у XXI ст. визначатиметься не природними і навіть не фінансовими ресурсами, а кваліфікацією робочої сили. Тому головною метою кожного закладу вищої освіти повинна стати великомасштабна діяльність із підвищення освітнього рівня, приведення

освітніх стандартів у відповідність до норм світового співтовариства, забезпечення якості вищої освіти. Сучасне суспільство, яке по праву називаємо „суспільством знань” стає все більш людиноцентрованим. А отже, індивідуальний розвиток людини, особистості за таких умов є, з одного боку, основним показником прогресу, а з іншого – головною передумовою подальшого розвитку суспільства. Тому найбільш пріоритетними сферами у ХХІ ст. стають наука – як сфера, що продукує нові знання, та освіта – як сфера, що олюднює знання, сприяючи індивідуальному поступу кожної особистості. Країна, що забезпечує пріоритетний розвиток цих сфер, зможе претендувати на гідне місце у світовому співтоваристві та бути конкурентоспроможною¹.

Зазначимо, що поняття якості освіти в останні роки все частіше звучить з уст не лише освітян і вчених, а й політиків та державних управлінців. Окрім того, науковці та практики, які працюють у галузі освіти, вважають головною проблемою реформування освіти саме підвищення її якості, а отже, на першочерговим завданням стає розуміння того, що таке якість освіти, чим вона визначається та від чого залежить, яким чином її забезпечити та які труднощі виникають у процесі вимірювання.

Значний внесок у дослідження проблеми якості освіти зробили такі вітчизняні і зарубіжні науковці, як Д. Воткінс, Д. Грін, М. Кісіль, Ф. Кумбс, О. Локшина, В. Луговий, О. Ляшенко, Т. Лукіна, І. Соколова, Л. Харві, А. Чемерис, С. Щудло, що свідчить про важливість і актуальність даної проблематики.

Мета статті полягає у визначенні сутності поняття „якість освіти”, виокремлення основних показників якості вищої освіти.

Якість пронизує весь всесвіт і є одним із ключових чинників соціального устрою, крім того, має фундаментальне значення для розуміння людської сутності та діяльності. В історичному аспекті визначення категорії „якість” здійснюється з погляду як філософської, так і економічної науки. Зокрема, дослідниця І. Соколова, розглядаючи поняття „якість освіти”, виділяє як базове поняття „якість”, якому належить чільне місце в системі філософських категорій і яке має чимале методологічне та світоглядне значення².

Для розуміння сутності категорії „якість” вважаємо за доцільне розглянути її генезис. У багатовіковій історії розвитку людської думки можна виділити окремі віхи узагальненого розуміння якості, що стало підставою для формування певних підходів щодо трактування сутності цього поняття:

---

1 М.П. Денисенко, С.В. Бреус, *Вища освіта в Україні: проблеми та перспективи*, „Вчені записки Університету” 2013, Вип. 33, с. 18.

2 І.В. Соколова, *Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями: монографія*, Маріуполь – Донецьк 2008, с. 52.

- субстратний – характерний для давніх культур, певною мірою тотожний поняттю „властивість” і такий, що зводиться до характеристики буття за допомогою основних космічних „стихій”: вогню, води, дерева, землі, повітря тощо;
- предметний – зумовлений розвитком виробничої діяльності, формуванням науково-технічних дисциплін, що забезпечило доступність нових технологій для усіх учасників ринку й обумовило необхідність порівняння характеристик вироблених товарів;
- системний – який стає суттєвим тоді, коли об’єктами наукового дослідження та практичної діяльності є системи, що порівнюються;
- функціональний – виражає прагнення визначати якість через кількісні показники, сукупність властивостей та характеристик;
- інтегральний – зорієнтований на синтетичне, цілісне охоплення всіх сторін, всіх проявів якості³.

Наведені підходи до розуміння категорії „якість” певним чином демонструють її еволюцію, а також свідчать про те, що окремі з них стають більш актуальними у певні періоди розвитку суспільства (Табл. 1).

Таблиця 1. Еволюція розуміння категорії „якість”

Підходи	Представники	Розуміння сутності якості
Субстратний	Аристотель	„Якість” проявляє себе у стійкості речі, її відмінності від інших; станах та властивостях, що здатні змінюватися та переходити один в одного (гаряче – тепло – прохолодно – холодно).
Субстратний, системний	Демокрит, Г. Галілей, Дж. Локк, І. Кант	Об’єктивні якості (тобто такі, які притаманні самим природним речам) та суб’єктивні якості (ті, що містяться лише у людському сприйнятті) вирізняв вже Демокрит, пізніше – Галілей, потім Дж. Локк, який вперше застосував терміни „первинні” та «вторинні» якості. І. Кант вважав його об’єктивні якості апіорними (ідеальними), а суб’єктивні апостеріорними (реальними).

3 О.В. Гришко, *Основні підходи до визначення поняття „якість освіти”, „Актуальні проблеми державного управління”* 2018 № 2 (54), с. 2.

Підходи	Представники	Розуміння сутності якості
Інтегральний	Г. Гегель	У філософській системі Гегеля вихідними логічними моментами буття є якість, кількість та міра. Закон переходу кількісних змін у якісні розкриває внутрішній механізм розвитку. Якість, – вважає Гегель, – є внутрішня визначеність буття, таким чином, що це дає підстави визнавати, що дещо перестає бути тим, чим воно є, коли воно втрачає свою якість. Кількість є, напроти, зовнішня до буття визначеність. Третя ступінь буття – міра – є єдністю перших двох, якісна кількість ⁴ .
Предметний, функціональний	В. Шухарт, Дж. Джуран	Якість має два аспекти: об'єктивний – фізичні характеристики об'єкта та суб'єктивний – визначення людиною ступеня позитивності об'єкта, здатність до використання (відповідність призначенню). Якість – ступінь задоволення споживача, тобто для створення якості виробник повинен дізнатися вимоги споживача і зробити свою продукцію такою, щоб вона відповідала цим вимогам.
Предметний	К. Ісікава, Ф. Кросбі	Якість, як властивість товару, яка реально задовольняє споживачів: це означає, що виробництво товарів з певними характеристиками цілковито залежить від потреб споживачів. Концепція нульових дефектів, яка полягає в тому, що за якість не сплачують. Гроші доводиться платити за відсутність чи недостатню якість, що має бути предметом контролю з боку організації та держави.

Поняття „якість освіти” є одним з базових у вітчизняних та міжнародних нормативних документах, які регламентують функціонування освітньої сфери. Це, зокрема, Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття), Національна доктрина розвитку освіти, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року; Закони України „Про освіту”, „Про вищу освіту”; ряд документів, пов'язаних з впровадженням Болонської системи тощо⁴.

У контексті нашого історико-педагогічного пошуку важливою є думка Т. Лукіної про те, що якість освіти відображає розвиток системи освіти і суспільства певного періоду та змінюється з часом залежно від вимог

4 Г. Гегель, *Енциклопедия философских наук. Наука логики*, Т. 1, Москва 1974, с. 217

особистості, суспільства і держави⁵. Перша згадка про якість освіти датується: а) у доступних англійських джерелах 1814 роком та наводиться у контексті оцінювання якості освіти в Ірландії на предмет відповідності „апріорним” вимогам (навченість читанню, засвоєння першочергових принципів релігії, моралі та іншого корисного знання)⁶; б) у німецькомовних джерелах – 1863 роком стосовно якості військової освіти⁷.

На сучасному етапі розвитку суспільства „якість освіти” (англійською – quality of education) являє собою збалансовану відповідність певного освітнього рівня (загальної середньої, професійно-технічної, вищої тощо) численним потребам, цілям, умовам, затвердженим освітнім нормам і стандартам, яка встановлюється для виявлення причин порушення цієї відповідності та управління процесом поліпшення встановленої якості. Це поняття має вивчатися як комплексне у межах квалітології – триєдиної науки, що охоплює теорію якості (Quality System), теорію оцінки якості (Evaluation) і теорію управління якістю (Management and Monitoring of Quality). Кожна з названих складових має певний набір критеріїв і показників якості освіти, що дають змогу різнобічно оцінити будь-яку систему освіти за зовнішніми та внутрішніми її параметрами, оскільки якість освіти характеризується багатовимірністю, багатоаспектністю та багатопараметричністю⁸.

У Меморандумі про вищу освіту Комісії Європейських співтовариств якість освіти висвітлено як

найбільш ефективно використання людських і матеріальних ресурсів вищої школи; поширення наукових досліджень і максимально можливе їх застосування в навчальному процесі; удосконалення і оптимізація вступу до закладу вищої освіти і форм атестації студентів; покращення професійної компетенції викладачів; поглиблення взаємодії з роботодавцями⁹.

Окрім того, рішенням Берлінської декларації, прийнятої 19 вересня 2003 року міністрами освіти країн-учасниць Болонського процесу ENQA, розроблені

5 Т. Лукіна, *Вимірювання й управління якістю освіти: навч.-метод. матеріали*, Київ 2007, с. 26.

6 *Reports from the Commissioners of the Board of Education in Ireland*, „Reports (Ireland) From Commissioners. Session 4 November”, 1813–30 July, vol. 5, London 1814, с. 342.

7 *Deutsche Jahrbücher für Politik und Literatur*, Band 6, Heft 3–7, Berlin 1863.

8 Т.О. Лукіна, *Якість освіти*, [в:] *Енциклопедія освіти*, Київ 2008, с. 1047.

9 *Меморандум про вищу освіту Комісії Європейських співтовариств*, Brussels, 5.11.1991, <https://kritischestudentenutrecht.files.wordpress.com/2009/06/ec-memorandum-on-higher-education-1991.pdf> [доступ: 24.09.2021].

„Стандарти й рекомендації для гарантії якості вищої освіти в європейському просторі вищої освіти”¹⁰, що стали основою для побудови системи внутрішньої й зовнішньої оцінки й гарантії якості освіти та акредитації європейських агенцій з оцінки якості освіти. Вони визнають верховенство національних систем вищої освіти, важливість автономії освітніх закладів і агенцій із забезпечення якості, а також конкретні вимоги різних академічних дисциплін. Відповідно до них основна відповідальність за забезпечення якості у сфері вищої освіти лежить на кожному освітньому закладі, і це становить основу для справжньої підзвітності академічної системи в межах національної системи забезпечення якості. Європейська система забезпечення якості вищої освіти базується на Європейських стандартах і рекомендаціях (ESG), які, у свою чергу, ґрунтуються на таких основних принципах:

- зацікавленість студентів і роботодавців, а також суспільства загалом у високій якості вищої освіти;
- ключова важливість автономії закладів і установ, збалансована усвідомленням того, що автономія несе із собою дуже серйозну відповідальність;
- система зовнішнього забезпечення якості повинна відповідати своїй меті і не ускладнювати роботу навчальних закладів більше, ніж це необхідно для виконання цієї системою своїх завдань.

Цікавою для нашого наукового пошуку є різнобічна характеристика якості освіти, яку подає науковець О. Ляшенко, який зазначає, що

як політична категорія якість освіти акумулює в собі засади освітньої політики держави на певному етапі її розвитку й основні стратегічні лінії розвитку національної системи освіти в контексті світових тенденцій. Як соціальна категорія вона відбиває соціальні ідеали освіченості й окреслює загальні цілі освіти, законодавчо визначені й нормативно закріплені в державних стандартах. Як категорія управління вона визначає стратегії впливу на певні показники функціонування освітньої системи та обирає можливі шляхи змін її розвитку. Як педагогічна категорія вона є квінтесенцією: 1) сутності поняття; 2) процедур діагностування; 3) аналізу явищ і властивостей суб'єктів освітнього процесу. У цьому сенсі вона має відповідати: а) особистісним і суспільним цілям освіти; б) політичній стратегії її розвитку в контексті

---

10 *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area*, Helsinki 2009, http://ecahe.eu/w/images/3/3c/Standards_and_Guidelines_for_Quality_Assurance_in_the_European_Higher_Education_Area.pdf [доступ: 24.09.2021].

вітчизняних і світових тенденцій; в) закономірностям менеджменту освіти на різних рівнях управління¹¹.

Варто акцентувати увагу на основних характеристиках якості вищої освіти, а саме:

- багатогранність (якість кінцевого продукту і якість потенціалу освітніх систем, що забезпечують досягнення цієї якості; якість результатів навчання і виховання; творчий і репродуктивний, знанневий і діяльнісний компонент навченості та вихованості);
- багаторівневість кінцевих результатів якості (якість випускників закладів вищої освіти, інших типів навчальних закладів);
- багатосуб'єктність якості освіти (оцінка якості забезпечується та здійснюється великою кількістю суб'єктів, зокрема студентами, випускниками ЗВО, працедавцями, державними органами, суспільством загалом; представниками самої системи освіти, дослідниками освітніх систем);
- багатокритеріальність (якість освіти оцінюється за допомогою великої кількості критеріїв);
- поліхронність (в оцінці якості необхідно поєднувати тактичні і стратегічні цілі у досягненні якості освіти, які можуть неоднаково сприйматися у різний час різними суб'єктами освіти);
- багаторівневість результатів освіти (якість підготовки випускників різних освітніх рівнів);
- інваріантність і варіативність: серед безлічі якостей освітніх систем, освітніх закладів, їхніх випускників виділяються інваріантні, загальні якості для всіх навчальних закладів чи випускників певного рівня освіти та специфічні – для конкретного закладу вищої освіти або групи спеціальностей)¹².

Водночас доцільно зауважити, що основними показниками якості вищої освіти є:

- якість підготовки випускників ЗВО (якість результату вищої освіти);
- якість державних освітніх стандартів, якість нормативної бази, якість освітніх програм, що визначають якість цілепокладання в системі державної політики в галузі вищої освіти;

---

11 О. Ляшенко, *Стратегія якості як основа політики країн світу*, [в:] *Моніторинг якості освіти: світові тенденції та українські перспективи*, Київ 2004, с. 10.

12 Т. Лукіна, *Вимірювання й управління якістю освіти: навч.-метод. матеріали*, Київ 2007, с. 11–12.

- якість ресурсного забезпечення (навчально-методичне, матеріально-технічне, наукове);
- якість освітніх технологій;
- якість професорсько-викладацького та науково-дослідницького персоналу;
- якість змісту освіти;
- якість взаємодії з усіма зацікавленими сторонами;
- якість управління.

Окрім того, погоджуємося з думкою І. Нечаєвої, яка розглядаючи якість вищої освіти з позицій системного підходу, зазначає, що будь-яка система складається з трьох основних блоків: входи, трансформація, виходи, а, отже, основними складовими якості можна вважати: якість входів; якість процесу; якість виходів¹³. І як слушно зауважує науковець М. Кісіль, отримання якісної освіти безпосередньо залежить від якості самих вимог (цілей, стандартів і норм), якості ресурсів (програми, кадровий потенціал, контингент абітурієнтів, матеріально-технічне забезпечення, фінанси і т. д.) та якості освітніх процесів (наукова та навчальна діяльність, управління, освітні технології), які безпосередньо забезпечують підготовку фахівців¹⁴. Водночас, якщо якість вищої освіти розглядати з погляду споживачів освіти, тоді кожний окремий суб'єкт матиме своє визначення. Для студента освіта якісна, якщо вона сприяє розвитку його особистості й професійній кар'єрі. Для роботодавця якісна освіта, коли результатом її є компетентний, кваліфікований працівник. Для суспільства освіта якісна, якщо вона формує активну особистість, здатну до ефективної соціальної життєтворчості, творчого розвитку та зростання.

З огляду на вищесказане, якість вищої освіти можемо розглядати з позиції якості професійної підготовки випускника ЗВО – майбутнього фахівця. Якість фахівця є сукупністю його професійно-особистісних властивостей, що відповідають меті вищої освіти, які взаємодіють; вона з'являється як єдність внутрішніх і зовнішніх властивостей особистості; ці властивості як зміст якості фахівця певним чином структуровані, динамічні, можуть змінюватись і розвиватись. Якість фахівця забезпечує якість освітньої системи (процесу), тобто рівень сформованості й розвиненості властивостей фахівця визначений якістю процесів їхнього формування й розвитку. Якість ж освітньої системи (процесу) визначається якістю частин, елементів, його складників¹⁵.

---

13 І.А. Нечаєва, *Формування системи показників якості вищої освіти*, „Економіка і регіон” 2012, № 2 (33), с. 80–81.

14 М.В. Кісіль, *Оцінка якості вищої освіти*, „Вища освіта України” 2005, № 4 (14), с. 82.

15 Г.О. Кільова, *Якість освіти як ключова категорія менеджменту освіти*, „Освіта та

Підсумовуючи зазначимо, що вітчизняна система освіти йдучи по шляху інтеграції до європейського освітнього простору, реалізує європейський вибір нашого суспільства. Здійснення цієї інтеграції потребує забезпечення європейської якості вищої освіти. Вочевидь, що без поступу в забезпеченні європейської якості вищої освіти не варто очікувати значних досягнень за іншими напрямками європейської інтеграції України (технологіях, економіці, політиці тощо); такою є значущість якісної освіти для забезпечення конкурентоспроможності, розвитку і життєдіяльності всіх сфер сучасного суспільства.

Література

- Гегель Г., *Енциклопедія філософських наук. Наука логіки*, Т. 1, Москва 1974.
- Грибко О.В., *Основні підходи до визначення поняття „якість освіти”*, „Актуальні проблеми державного управління” 2018, № 2 (54).
- Денисенко М.П., Бреус С.В., *Вища освіта в Україні: проблеми та перспективи*, „Вчені записки Університету” 2013, Вип. 33.
- Кісіль М.В., *Оцінка якості вищої освіти*, „Вища освіта України” 2005, № 4 (14).
- Кільова Г.О., *Якість освіти як ключова категорія менеджменту освіти*, „Освіта та педагогічна наука” 2012, № 5–6 (154–155).
- Лукіна Т., *Вимірювання й управління якістю освіти: навч.-метод. матеріали*, Київ 2007.
- Лукіна Т.О., *Якість освіти*, [в:] *Енциклопедія освіти*, Київ 2008.
- Ляшенко О., *Стратегія якості як основа політики країн світу*, [в:] *Моніторинг якості освіти: світові тенденції та українські перспективи*, Київ 2004.
- Меморандум про вищу освіту Комісії Європейських співтовариств*, Brussels, 5.11.1991, <https://kritischestudentenutrecht.files.wordpress.com/2009/06/ec-memorandum-on-higher-education-1991.pdf> [доступ: 24.09.2021].
- Нечаєва І.А., *Формування системи показників якості вищої освіти*, „Економіка і регіон” 2012, № 2 (33).
- Соколова І.В., *Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями: монографія*, Маріуполь – Донецьк 2008.
- Deutsche Jahrbücher für Politik und Literatur*, В. 6, Heft 3–7, Berlin 1863.
- Reports from the Commissioners of the Board of Education in Ireland*, „Reports (Ireland) From Commissioners”, Session 4 November, 1813–30 July, vol. 5, London 1814.
- Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area*, Helsinki 2009, http://ecahe.eu/w/images/3/3c/Standards_and_Guidelines_for_Quality_Assurance_in_the_European_Higher_Education_Area.pdf [доступ: 24.09.2021].